

*Mr Samir Aličić, asistent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

NEKI SLUČAJEVI AKVILIJANSKE ODGOVORNOSTI ZA ŠTETU PROUZROKOVANU U SAOBRAĆAJNOJ NEZGODI U RIMSKOM KLASIČNOM PRAVU

Sažetak: *Lice koje upravlja brodom, zapregom, jahaćom ili tovarnom životinjom odgovara po tužbi iz Akvilijeovog zakona za štetu pričinjenu pri sudaru sa drugim licem ili objektom. Odgovornost postoji kako za štetu na samom saobraćajnom sredstvu (u kom slučaju njegov vlasnik ima i alternativnu tužbu iz kontrakta), tako i za onu koja je pričinjena trećim licima. Lice koje ima neposrednu, fizičku kontrolu nad vozilom ili životinjom (držeći kormilo, uzde ili povodac) odgovara po direktnoj tužbi iz Akvilijeovog zakona, jer se smatra da je pričinilo štetu sopstvenim telom (corpore). U svim slučajevima za odgovornost je dovoljan i najmanji nehat, i učesnik u saobraćaju odgovara i za štetu koja je naneta usled njegove nestručnosti (imperitia). U slučaju da je neko imao fizičku kontrolu nad vozilom ili životinjom koja je nanela štetu, postoji pravna pretpostavka da je šteta naneta njegovom nepažnjom, koja pretpostavka je oboriva u situaciji kada je do nesreće došlo usled više sile, slučaja prouzrokovanog uslovima na putu, ili krivice oštećenog ili nekog trećeg lica. Ukoliko nije postojala neposredna fizička kontrola nad životinjom, za povrede koje ona pretrpi daje se actio in factum odnosno ad exemplum legis Aquiliae protiv njenog goniča, a za štetu koju pretrpe treća lica daje se actio de pauperie protiv vlasnika životinje. Za štetu koja nastane usled sudara plovila odgovaraju samo lica koja neposredno upravljaju brodom. Vlasnik i kapetan broda nisu odgovorni po akvilijanskoj tužbi na osnovu culpa in eligendo za štetu koju članovi posade nanesu oštetivši drugo plovilo pri sudaru.*

Ključne reči: šteta, naknada štete, Akvilijev zakon, *damnum iniuria datum*, saobraćaj, rimsko pravo

Uvod

Opšte je poznato da su saobraćajne nezgode najčešći vid incidenata u kojima dolazi do oštećenja imovine i povrede ili smrti lica, i samim tim su verovatno najčešći uzrok nastanka obligacione odgovornosti iz delikta. Iako je stepen razvoja prevoznih sredstava u starom Rimu bio neuporedivo niži od onog koji je dostigao savremeni svet, saobraćajne nezgode bile su i tada jedan od najčešćih osnova za odgovornost zbog protivpravne štete, odnosno za tužbu iz Akvilijevog zakona. Od 57 fragmenata u poglavlju *Digesta Ad legem Aquiliam* (9.2), 9, odnosno oko jedne šestine, sadrži opise saobraćajnih nezgoda (D.9.2.7; 9.2.8; 9.2.9; 9.2.27; 9.2.29; 9.2.39; 9.2.52; 9.2.53; 9.2.57). Od ukupno 174 paragrafa ovog poglavlja, 13 se odnosi na štetu nanetu u saobraćajnoj nezgodi (D.9.2.7.2; 9.2.8pr; 9.2.9.3; 9.2.27.23; 9.2.27.33; 9.2.27.34; 9.2.29.2; 9.2.29.3; 9.2.29.4; 9.2.39pr; 9.2.52.2; 9.2.53; 9.2.57). Dakle, rimski pravници su ovoj problematici pridavali veliki značaj, koji može da se uporedi sa onim koji ona ima u savremenom odštetnom pravu. Razlog je u tome što je rimska imperija u pogledu razvoja saobraćajnih sredstava otišla dalje nego bilo koje drugo predindustrijsko društvo. Iako taj razvoj ne treba upoređivati sa modernim, imamo razloga da smatramo da su saobraćajne nezgode, i sa njima vezani nastanak materijalne štete, bile česta pojava. Pored razvoja komunikacija na velike daljine (puteva i pomorskog saobraćaja) za potrebe vojske i trgovine, poseban problem predstavljao je saobraćaj u prenaseljenim gradskim sredinama, o čemu slikovito svedoče stihovi iz Juvenalovih Satira u kojima pesnik prikazuje život na Rimskim ulicama:

Iuv. Sat. 3.234–245:

*nam quae meritoria somnum
admittunt? magnis opibus dormitur in urbe.
inde caput morbi. raedarum transitus arto
vicorum in flexu et stantis convicia mandrae
eripient somnum Druso vitulisque marinis.
si vocat officium, turba cedente vehetur
dives et ingenti curret super ora Liburna
atque obiter leget aut scribet vel dormiet intus;
namque facit somnum clausa lectica fenestra.
ante tamen veniet: nobis properantibus opstat*

*unda prior, magno populus premit agmine lumbos
qui sequitur...¹*

Iuv. Sat. 254–261:
*...longa coruscat
serraco veniente abies, atque altera pinum
plaustra vehunt; nutant alte populoque minantur.
nam si procubuit qui saxa Ligustica portat
axis et eversum fudit super agmina montem,
quid superest de corporibus? quis membra, quis ossa
invenit? obtritum vulgi perit omne cadaver
more animae.²*

Rimski pravници analizirali su različite aspekte akvilijanske odgovornosti polazeći od slučaja nanošenja imovinske štete u saobraćajnim nesrećama. Oni pri tome polaze najčešće od pitanja: *ko je odgovoran za nastalu štetu u konkretnom slučaju, odnosno ko treba da bude tužen, i kojom tužbom?* Da bi došli do odgovora na ovo pitanje, elaboriraju brojne probleme vezane pre svega za uzročnu vezu između štetne radnje i njene posledice (modernim jezikom rečeno-kazualitet) i subjektivni stav delikventa prema deliktnoj radnji (krivicu).

Za štetu nanetu u saobraćajnoj nezgodi, s obzirom na karakter saobraćajnih sredstava u starom Rimu, potencijalno mogu biti odgovorna različita lica. Ako se radi o drumskoj nesreći, to mogu biti: lice koje upravlja zapregom, jahač ili gonič životinje; treće lice koje ne učestvuje u saobraćaju, ali ga ometa i time izazove nesreću; vlasnik roba koji upravlja vozilom; vlasnik životinje koja izazove nesreću.

Ako je do nesreće došlo usled sudara plovidbenih prevoznih sredstava, potencijalno mogu odgovarati sledeća lica: svi članovi posade broda,

¹ Iuv. Sat. 3.234–245: *Jer kakav san ti omogućuje zakupljeni stan? Ko osim bogataša može spavati u Gradu? To je razlog bolesti! Prolaz kočija krivinama zavojitih ulica i svađa kočijaša u zastoju probudili bi i Druza i morskog telad. Kada bogataša zove dužnost, masa mu se sklanja praveći mu prolaz dok on juri iznad njihovih glava na ramenima Liburnijaca. On za to vreme čita ili piše ili spava, jer ugodno je spavati u zatvorenoj nosiljci! Ali ipak stiže pre; nas koji žurimo zaustavljaju oni ispred, dok nas gomila iza gura...*

² Iuv. Sat. 254–261: *...duga borova klada njiše se sa teretnih kola koja dolaze, i druga kola nose jelova stabla; drmaju se na visini i plaše narod. Jer ako pukne osovina onih (kola) koja nose Ligursko kamenje i prevrnutu planina se istrese na masu, šta će ostati od njihovih tela? Ko će prepoznati udove, ko kosti? Leševi svetine nestaju, poput njihovih duša.*

ili samo lice koje njime neposredno upravlja (kormilar), ili vlasnik ovih lica (ako su u pitanju robovi), ili zapovednik (kapetan) broda, ili vlasnik broda.

U ovom radu pokušaćemo da damo pregled slučajeva u kojima se pojavljuje akvilijanska odgovornost za štetu prouzrokovanu u saobraćajnoj nezgodi u rimskom klasičnom pravu, sa ciljem da odgovorimo na sledeća pitanja:

– *Koja od navedenih lica, učesnika u saobraćaju, pod kojim uslovima i u kojim slučajevima odgovaraju po tužbi zbog protivpravne štete za štetu nanetu u saobraćajnoj nesreći?* Da bi smo odgovorili na ovo pitanje, analiziraćemo uslove koji se i inače postavljaju za odgovornost za nastalu štetu po Akvilijevom zakonu (kazualitet, krivica i protivpravnost) u tekstovima o akvilijanskoj odgovornosti koji se odnose na slučajeve prouzrokovanja štete u saobraćajnoj nezgodi.

– *Kako se rešava pitanje konkurencije Akvilijanske tužbe sa drugim tužbama iz kontrakata i delikata u slučaju nanošenja štete u saobraćajnoj nezgodi?*

1. Saobraćajne nezgode u kojima učestvuju zaprege ili jahači.

1.1 Gaženje pešaka od strane zaprege ili jahača. D.9.2.8.1 GAIUS libro septimo ad edictum provinciale *Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obriverint, vulgo dicitur culpa nomine teneri. idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit: nec videtur iniquum, si infirmitas culpa adnumeretur, cum affectare quisque non debeat, in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam vel infirmitatem retinere non poterit.*³

Ovaj tekst deo je Gajevoj fragmenta u kome se raspravlja o akvilijanskoj kulpi. On sledi nakon uvodnog pasusa u kojem se govori o kulpi lekara koji neadekvatno koristi lekove ili zapusti lečenje (D.9.2.8pr).

³ D.9.2.8.1 GAJ, iz sedme knjige o provincijskom ediktu: *Takođe, ako mazgar zbog nestručnosti nije uspeo da obuzda trzaj mazgi, i ukoliko su one zgazile tuđeg čoveka, obično se kaže da je odgovoran po osnovu nehata. Isto tako se kaže i ako nije mogao da zadrži trzaj mazgi zbog nedostatka snage; ne izgleda neprilično podvesti nedostatak snage pod nehat, jer ne bi trebalo da se bavi bilo čime onaj koji pretpostavlja, ili bi morao da pretpostavi, da će njegova slabost u budućnosti predstavljati opasnost za druge. Isto je pravo u ličnosti onoga koji nije mogao obuzdati trzaj konja kojeg je jahao, zbog nestručnosti ili slabosti.*

Gaj u gore citiranom tekstu D.9.2.8.1 navodi dva primera. U prvom, gonič mazgi (*mulio*) nije uspeo da obuzda trzaj mazgi, i one su zgazile nečiji rob. Iako to nije izričito rečeno, može se zaključiti da se radi o zapregi mazgi, i da je *mulio* kontrolisao mazge uzdama. Prema Gaju, uobičajeno se kaže (*vulgo dicitur*) da gonič odgovara po osnovu kulpe (*culpae nomine*), i to i u slučaju kad nije mogao da zadrži trzaj mazgi, bilo usled nestručnosti (*imperitia*), bilo usled fizičke slabosti (*infirmetas*). I fizička slabost se podvodi pod kulpu, jer lice koje nema fizičke sposobnosti da upravlja zapregom mora da predvidi da bi zbog toga mogla da nastane šteta.

U drugom slučaju, konj je načinio štetu zato što jahač nije mogao da ga obuzda zbog nestručnosti ili slabosti. Gaj kaže da se i u ovom slučaju primenjuju ista pravila kao u prvom.

Treba primetiti da se, iako to nije izričito rečeno, u oba slučaja sasvim sigurno primenjuje tužba iz Akvilijevog zakona. *Actio de pauperie* se svakako ne primenjuje, jer inače rasprava o kulpi ne bi imala smisla.

U centru Gajeve pažnje u ovom tekstu je kulpa. Ovo nije prilika da se naširoko bavimo pitanjem akvilijanske kulpe, kojoj su, u ostalom, posvećeni mnogi specijalizovani radovi,⁴ ali ćemo pomenuti nekoliko opštepoznatih, osnovnih principa na kojima se zasniva akvilijanska odgovornost. Kao što je dobro poznato, po Akvilijevom zakonu odgovara se za zlu nameru (*dolus*) i nehat (*culpa*). Pitanje razlike između ova dva stepena krivice nema značaja, kao ni razlika među različitim stepenima kulpe. U svakom slučaju, odgovornost je jednaka. Od značaja je samo utvrđivanje donje granice kulpe, odnosno njeno razlikovanje od slučaja i više sile.

Po Akvilijevom zakonu odgovara se i za najblaži nehat (*In lege Aquilia et levissima culpa venit.*-D.9.2.44pr). Granice kulpe u akvilijanskoj odgovornosti postavljene su mnogo strožije nego u većini kontraktata. Kulpa znači i nepredviđanje onog što se može predvideti, izostanak posebne marljivosti (*diligentia*), i izjednačava se sa nestručnošću (*imperitia*) stručnog lica (*artifex-a*) u kontraktima.⁵

U gore citiranom pasusu D.9.2.8.1 se vidi da se i za upravljanje zapregom zahteva stručnost. Odgovornost mazgara koji ne uspe da obuzda trzaj mazgi zbog nestručnosti ili slabosti izjednačava se sa odgovornošću

⁴ O akvilijanskoj kulpi vidi npr.: S. Schipani: *Responsabilità "ex lege Aquilia" – criteri di imputazione e problema della "culpa"*; Università di Torino, Memorie dell'istituto giuridico, serie II, memoria CXXXI, Torino 1969.; R. Robaye: *Remarques sur le concept de faute dans l'interprétation classique de la lex Aquilia*; RIDA XXXVIII, Bruxelles 1991., str. 333–384.; D. Pugsley: *On the Lex Aquilia and Culpa*; Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Revue d'histoire de droit/The Legal History Review L/1, Antwerpen 1982., str.1–17. M. Talamanca: *Colpa civile (storia)*; Enciclopedia del diritto VII, Milano 1960., str. 517–533.

⁵ Talamanca: *op. cit.*, str. 519–520.

lekara koji nestručno operiše roba ili ga nemarno leči, pa rob usled toga umre (D.9.2.8pr). Međutim, mazgar može biti odgovoran kako za štetu koja je pričinjena iz neznanja (*imperitia*), tako i zbog one koja je nastala usled njegove fizičke slabosti (*infirmitas*). *Infirmitas* se podvodi pod *imperitia*, jer i u jednom i u drugom slučaju kulpa postoji zato što nije predvideo ono što se u datim okolnostima moglo predvideti: da bi njegova slabost ili neznanje u budućnosti mogli predstavljati opasnost za druge.⁶

1.2 Gaženje pešaka od strane zaprege (drugi slučaj). D.9.2.52.2 ALFENUS libro secundo digestorum *In clivo Capitolino duo plostra onusta mulae ducebant: prioris plostri muliones conversum plostrum sublevabant, quo facile mulae ducerent: inter superius plostrum cessim ire coepit et cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum retro redierat et puerum cuiusdam obtriverat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respondi in causa ius esse positum: nam si muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent et ideo factum esset, ut mulae plostrum retinere non possint atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem, cum hominibus, qui conversum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse: nam nihilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua voluntate, ut id aliquem feriret: veluti si quis asellum cum agitasset non retinuisset, aequae si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. sed si mulae, quia aliquid reformidassent et muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. quod si neque mulae neque homines in causa essent, sed mulae retinere onus nequissent aut cum coniterentur lapsae concidissent et ideo plostrum cessim redisset atque hi quo conversum fuisset onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. illud quidem certe, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussae retro redissent.*⁷

⁶ Robaye: *op. cit.*, str. 364–365. Ovako fina elaboracija problema kulpe bila je razlog da interpolacionistička kritika posumnja u mogućnost da su klasični pravnici mogli da raspravljaju o kulpi na tako uopšten način. J. B. Thayer: *Lex Aquilia (Digest IX, 2, Ad Legem Aquiliam-text, translation and commentary)*; Cambridge 1929. str. 63–65. Ipak, izgleda da nema razloga za sumnju da je fragment D.9.2.8 autentičan. Treba voditi računa o tome da je njegov autor Gaj, kao što je dobro poznato, jedan od retkih klasičnih pravnika koji je bio sklon apstrakciji.

⁷ D.9.2.52.2 ALFENUS, iz druge knjige Digesta: *Mazge su vukle dvoja natovarena kola uz Kapitolsko brdo; mazgari prvih kola su odostrag pridržavali kola, da bi mazge lakše vukle; u međuvremenu su prva kola krenula unazad, i budući da su mazgari, koji su se nalazili između dvoje kola, izašli iz sredine, druga kola udarena od prvih su krenula unazad i pregazila nečijeg roba. Gospodar roba je pitao koga treba da tuži? Odgovorio sam da*

Način na koji pravnik uvodi slučaj u priču ukazuje na to da se opisani događaj verovatno stvarno dogodio. Na Kapitolskoj strmini (*Clivus Capitolinus*), uzbrdici koja od Foruma vodi na Kapitolsko brdo (i koju i danas ne može da ne uoči bilo koji turista koji poseti Rim) desila se nesreća sa smrtnim ishodom. Jedna zaprega mazgi je skliznula unazad niz strminu, goniči mazgi koji su odnazad pridržavali kola su se izmakli u stranu, kola su udarila u drugo zaprežno vozilo koje je usled udarca i samo otklizilo nizbrdo i pregazilo nečijeg roba. Gospodar roba postavio je pitanje koga treba da tuži? Alfenu Var dalje piše da je odgovorio (*respondi-* po ovome se vidi da se ovo stvarno desilo i da je pitanje bilo upućeno samom Alfenu) da rešenje zavisi od okolnosti slučaja. U stvari, Alfenu smatra da bi trebalo u potpunosti utvrditi činjenično stanje, i u zavisnosti od njega nudi tri moguća odgovora.

Prva mogućnost je da su nesreću izazvali goniči prvih kola, ukoliko su se izmakli i time izazvali da mazge nisu mogle da zadrže teret, pa su kola zato skliznula.

Druga mogućnost je da su nesreću prouzrokovale mazge koje su vukle prva kola iznenadno ustuknuvši unazad, u kom slučaju može da bude tužen njihov vlasnik.

Treća mogućnost je da nesreću nisu prouzrokovale ni mazge ni ljudi, već su mazge posrnule pod teretom a mazgari se izmakli iz straha da ne budu pregaženi. Tada se smatra da se nesreća dogodila slučajem, i niko ne može biti tužen.

U svakom slučaju, vlasnik drugih mazgi ne može biti tužen, jer su krenule unazad zato što su bile udarene od drugih kola, a ne same od sebe. Pravnik to nije izričito napomenuo, ali se podrazumeva da ne mogu biti tuženi ni njihovi goniči.

pravo zavisi od okolnosti; jer ukoliko su se mazgari koji su pridržavali gornja kola sami od sebe izmakli i time izazvali da mazge nisu mogle da zadrže kola i, takođe, da budu povučene samim teretom, nema tužbe protiv vlasnika mazgi, ali ljudi koji su odostrag pridržavali kola mogu biti tuženi po osnovu Akvilijeveg zakona; jer ništa manje se ne smatra da je učinio štetu onaj koji je svojom voljom pustio ono što je pridržavao, ukoliko je to nekog povredilo; na primer, ukoliko neko ne bi zadržao magare koje je gonio, učinio je protivpravnu imovinsku štetu, isto kao da je neko iz ruke bacio oružje ili nešto drugo. Ali ako su mazge pustile kola jer ih je nešto preplašilo, a mazgari iz straha da ne budu pregaženi, budući da nije bilo ljudske radnje, treba (tužiti) vlasnika mazgi. A ako uzrok nisu bile ni mazge ni ljudi, već mazge nisu mogle da zadrže teret, ili ako su posrćući od napora pale i stoga su kola krenula unazad, i takođe oni koji su bili iza njih nisu mogli da zadrže teret, ne postoji tužba ni protiv vlasnika mazgi ni protiv ljudi. U svakom slučaju je sigurno to da, kako god stvari stajale, ne može biti tužen vlasnik drugih mazgi, jer nisu same od sebe krenule unazad, već zato što su bile udarene.

Sve u svemu, u centru pažnje pravnika u ovom slučaju je problem uzročno-posledične veze između deliktne radnje i njene posledice (nastale štete), ili, savremenim pravnim jezikom rečeno, problem kazualiteta.⁸ Alfen ga rešava na jasan i logičan način, koji ne ostavlja nikakvu nejasnoću. Međutim, nejasnoće postoje uvezi nečeg drugog; postavlja se pitanje, kakvog su karaktera tužbe kojima mogu biti tuženi goniči, odnosno vlasnik mazgi?

Što se tiče goniča, Alfen kaže samo da mogu biti tuženi po Akvilijevom zakonu (*lege Aquilia agi posse*), iz čega bi se na prvi pogled moglo zaključiti da se radi o direktnoj akvilijanskoj tužbi. Međutim, postavlja se pitanje, kako je moguće da se u ovom slučaju smatra da su mazgari naneli štetu sopstvenim telom (*corpore*), što je neophodan uslov za direktnu akvilijansku tužbu?

Naime, dobro je poznato da se po tužbi iz Akvilijevog zakona odgovara samo za štetu koju je delikvent naneo sopstvenim telom (*corpore suo*), odnosno, savremenim jezikom rečeno, ukoliko postoji neposredni kazualitet. Ukoliko je šteta naneta na drugi način (*alio modo*), tj. ako postoji posredni kazualitet, daje se tužba *in factum*, odnosno *ad exemplum legis aquiliae*.⁹ Alfen kaže da, ukoliko se utvrdi da se nesreća dogodila zato što su goniči mazgi pustili kola koja su pridržavali, postoji tužba iz Akvilijevog zakona. Da su kola koja su oni pustili pregazila roba, to ne bi izazvalo naročiti problem: pravnik kaže da je kad neko ispusti predmet koji je držao to isto kao da je rukom bacio oružje. U izvorima nalazimo i druge primere iz kojih se vidi da se u situaciji kada neko ispusti predmet iz ruke daje direktna akvilijanska tužba.¹⁰

Međutim, kola koja su goniči mazgi pustili udarila su u druga kola, pa su ta druga kola usled udarca skliznula niz strminu i pregazila roba, a

⁸ P. Ziliotto: *L'imputazione del danno aquiliano – tra iniuria e damnum corpore datum*; Milano 2000., str. 116.

⁹ Da li su izrazi *actio in factum*, *actio utilis* i *actio ad exemplum legis aquiliae* bili sinonimi ili ne, kakvo je njihovo tačno značenje, i da li je neki od ovih izraza unet kasnijim interpolacijama, pitanje je kojim se sada nećemo baviti. Od brojnih dela koja su posvećena ovom problemu, pomenućemo sledeća: B. Albanese: *Studi sulla legge Aquilia*; Annali del Seminario giuridico della Università di Palermo XXI, Palermo 1950., str. 5–349.; E. Valino: *Acciones pretorias complementarias de la acción civil de la ley Aquilia*, Pamplona 1973.; R. Sotty: *Les actions qualifiées d' "utiles" en droit classique*; LABEO 2/25, Napoli 1979., str. 139–162.; U. Von Lübtow: *Untersuchungen zur Lex Aquilia de Damno iniuria dato*; Berliner Juristische Abhandlungen, Band 23, Berlin 1971, str. 135. i dalje; Ziliotto: *op. cit.*, str. 59–99. O dilemi oko toga da li je primena tužbe iz Akvilijevog zakona *utilis causa* bila moguća već u klasičnom ili tek u postklasičnom pravu, videti: M. Sič: *Zaštita čovekove ličnosti – aktuelnost injurije rimskog prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 2004., Tom. I, str. 141–167.

¹⁰ Vidi npr.: D.9.2.11pr; D.9.2.11.4; D.9.2.31.

Alfen ipak kaže da se protiv vozača koji su pustili kola daje tužba iz Akvilijevego zakona.

Uporedimo ovo rešenje sa rešenjem iz jednog drugog teksta:

D.9.2.7.3 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui impulit teneri, quia non occidit, neque eum qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit.*¹¹

Ovde se takođe raspravlja o situaciji kada neko pričini štetu na taj način što gurne neki objekat, pa taj objekat pričini štetu udarivši u neki drugi. Neko lice je gurnuto od strane drugog, udarilo je u treće lice i ubilo ga. Onaj koji je gurnut, naravno, nije odgovoran, kao što ni u slučaju mazgi na Kapitolskoj strmini nisu odgovorni goniči drugih kola, niti vlasnik mazgi koje su u njih bile upregnute. Međutim, u tekstu D.9.2.7.3 ni onaj koji je gurnuo čoveka na drugog, i time izazvao da taj drugi umre, ne odgovara po tužbi iz Akvilijevego zakona, nego po tužbi *in factum*, sasvim izvesno zbog toga što štetu nije naneo svojim telom. Kako to da Alfen o ovome ne vodi računa?

Po nekim autorima, pretklasični pravници su slobodnije tumačili pojam neposrednog kazualiteta, jer tada još nisu postojale pretorske tužbe *in factum*, te su se trudili da što veći broj slučajeva podvedu pod neposredni kazualitet. Klasični pravници za time više nisu imali potrebe, te otuda razlika između mišljenja Alfena Vara i Ulpijana.¹²

Postoji i mišljenje da je Ulpijanov tekst D.9.2.7.3 interpolisan od strane Justinijanovih kompilatora.¹³

Ipak, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je tužba *in factum* za oštećenje stvari *non corpore* uvedena nakon Alfena Vara. Što se tiče teorije da je uvedena tokom klasičnog perioda, i da odatle potiču razlike u stavovima između Ulpijana i Vara, treba napomenuti da tekst D.9.2.7.3 jeste Ulpijanov, ali on u njemu citira Prokula, što bitno menja stvar, jer razlika

¹¹ D.9.2.7.3 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Stoga, ako neko ko je gurnut od strane drugoga pričini štetu, Prokul piše da niti je odgovoran onaj koji ga je gurnuo, jer nije ga on ubio, niti onaj koji je gurnut, jer nije protivpravno pričinio štetu; u skladu sa tim, trebalo bi dati tužbu in factum protiv onog koji je gurnuo.*

¹² A. Watson: *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*; Oxford 1965., str. 243. Ovo mišljenje među domaćim autorima prihvata Milena Polojac (M. Polojac: *ACTIO DE PAUPERIE and Liability for Damage Caused by Animals in Roman Law*; Belgrade 2003., str. 185–186., nap. 508.).

¹³ Ovu tezu zastupa naročito Albanese, da bi podržao svoju teoriju da je klasična *actio utilis ex lege Aquilia* u Justinijanovo vreme zamenjena sa *actio in factum*. Albanese: *op. cit.*; str. 101–107.

između Ulpijana i Vara bi bila preko dva veka, dok je razlika u vremenima kada su delovali Var i Prokul svega nekoliko decenija. Dakle, tužba protiv kočijaša koji su pustili kola mogla bi biti *actio in factum ex lege Aquilia*. Ipak, pri sadašnjem stanju izvora nije moguće dati konačni odgovor na ovo pitanje.

Drugo nejasno pitanje u vezi sa slučajem mazgi na Kapitolskoj strmini je: koja tužba se daje protiv vlasnika prvih mazgi, ukoliko su one izazvale nesreću? Var kaže samo da vlasnik mazgi može biti tužen – *cum domino mularum esse (actionem)*, ali ne kaže kojom tužbom.

Postoji mišljenje da se protiv vlasnika mazgi može pokrenuti Akvilijanska tužba ukoliko je znao za manu mazgi.¹⁴ Ovo mišljenje ne može se prihvatiti, pre svega zato što se u navedenom slučaju ne vidi da je do nesreće došlo zbog neke mane mazgi. Var izričito navodi samo mogućnost da gospodar bude tužen zbog toga što ih je nešto preplašilo. Radi se o tipičnom *motus*-u, iznenadnom trzaju ili nepredviđenom kretanju životinje, koji predstavlja najčešći osnov za *actio de pauperie*. Dakle, moramo zaključiti da u ovom slučaju vlasnik odgovara po osnovu *actio de pauperie*.¹⁵

Ukoliko je do nesreće došlo zbog nepredviđenog kretanja mazgi, njihovi goniči nisu odgovorni; odgovara isključivo vlasnik mazgi. Kočijaši odgovaraju samo ako je do nesreće došlo zbog toga što su pustili kola koja su pridržavali, a nisu odgovorni zbog toga što nisu uspeali da obuzdaju nepredviđeno kretanje životinje. Uočava se razlika u odnosu na Gajev tekst D.9.2.8.1 koji smo ranije komentarisali, u kome se predviđa odgovornost mazgara za štetu nastalu usled toga što nije uspeo da obuzda kretanje mazgi zbog nestručnosti ili slabosti. Izgleda da razlika postoji zato što u slučaju mazgi na Kapitolskoj strmini goniči nisu imali fizičku kontrolu nad životinjama, jer ih u momentu nesreće nisu držali uzdama, budući da su pridržavali kola od nazad.

1.3 Pad konjanika. D.9.2.9.3 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Si servum meum equitantum concitato equo effeceris in flumen praecipitari atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actionem Ofilius scribit: quemadmodum si servus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus.*¹⁶

¹⁴ N. Natali: *La legge Aquilia*; Roma 1896., str. 47.

¹⁵ U prilog ovom mišljenju, vidi: Polojac: *op. cit.*, str. 42.

¹⁶ D.9.2.9.3 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Ako uplašiš konja na kome jaše moj rob i time izazoveš da on padne u reku, i kao posledica toga čovek premine, Ofilije piše da treba dati tužbu in factum; kao i ako bi moj rob bio od jednog doveden u zasedu, a od drugog ubijen*. Po nekim autorima ovaj fragment je interpolisan (Albanese: *op. cit.*, str. 120–123.). Međutim, iako nije isključena mogućnost da je izvesnih intervencija u tekstu bilo, mišljenja smo da njegov smisao nije promenjen.

Ulpijan citira Ofilija koji navodi jedan slučaj (verovatno hipotetički) u kome neko lice izazove pad roba sa konja tako što uplaši životinju na kojoj je rob jahao, i time izazove pogibiju roba.

Ovaj tekst ne postavlja naročite teškoće za analizu. Do nesreće nije došlo greškom samog roba, niti iznenadnim i ničim izazvanim pokretom životinje (*motus*), nego usled toga što je treće lice uplašilo životinju. U skladu s time, šteta se ne može pripisati krivici nastradalog, niti se može upotrebiti *actio de pauperie* protiv vlasnika konja, nego će biti tuženo lice koje je uplašilo životinju. Međutim, u ovom slučaju neće se koristiti direktna akvilijanska tužba, već *actio in factum*, jer šteta nije naneta *corpore*.

1.4 Sudar konjanika. D.9.2.57 IAVOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis *Equum tibi commodavi: in eo tu cum equitares et una complures equitarent, unus ex his irruit in equum teque deiecit et eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum ullam actionem esse, sed si equitis culpa factum esset, cum equite: sane non cum equi domino agi posse. verum puto.*¹⁷

U ovom tekstu Javolen citira Labea koji navodi sledeći slučaj. Jedno lice jahalo je na konju uzetom na poslugu. Nekoliko drugih konjanika jahalo je zajedno sa njime, i jedan od njih je, očigledno svojom krivicom, naleteo na njega. Pri tome je konjanik zbačen sa konja (ne kaže se da je i povređen), a konju kojeg je uzeo na poslugu su slomljene noge. Problem ovog slučaja je: koga vlasnik konja treba da tuži? Po mišljenju Labea, sa kojim se slaže i Javolen, konjanik koji je jahao posuđenog konja ne može biti tužen, kao ni vlasnik drugog konja; treba da bude tužen konjanik koji je nasrnio na prvog jahača, ukoliko se to dogodilo njegovom krivicom.

Konjanik koji je jahao posuđenog konja ne može biti tužen ni po osnovu kontrakta ni po osnovu delikta, jer šteta nije nastala njegovom krivicom. Treba da bude tužen jahač koji je svojom krivicom nasrnio na njega. Nije rečeno kojom tužbom, ali je očigledno da se radi o *actio damni iniuriae*.

Ono što deluje čudno jeste to što Labeo samouvereno isključuje bilo kakvu mogućnost da vlasnik konja koji je nasrnio bude tužen (misleći, dakako, na *actio de pauperie*, mada to ne kaže izričito): *naravno da vlasnik konja ne može biti tužen – sane non cum equi domino agi posse*. Neki autori to čak pripisuju interpolaciji Justinijanovih kompilatora.¹⁸ Ipak, treba vo-

¹⁷ D.9.2.57 JAVOLEN, iz šeste knjige o Labeovim sledbenicima: *Dao sam ti konja na poslugu; kada si na njemu jahao, i drugi su jahali sa tobom, i jedan od njih nasrne na konja i tebe zbaci, i tom prilikom su slomljene noge konju. Labeo negira da protiv tebe imam bilo kakvu tužbu, ali ako se to dogodilo krivicom konjanika, protiv konjanika (imam tužbu); razume se da ne mogu tužiti vlasnika konja. Smatram da je ovo tačno.*

¹⁸ Thayer: *op. cit.*, str. 121.

diti računa o tome da su klasični pravnici davali *actio de pauperie* kao sub-sidijarnu tužbu, koja se primenjuje onda kada nije moguća primena tužbe iz Akvilijevog zakona, tj. kada nema krivice čoveka.¹⁹ U slučaju kada neko naleti svojim konjem na drugog jahača, konj koga je jahao shvata se samo kao njegovo oruđe.²⁰ U skladu se time, nema nikakve sumnje da klasični pravnici u ovom slučaju smatraju da je šteta naneta *corpore*, i u skladu sa time daju *actio legis Aquiliae directa*, a ne tužbu *in factum*.

2. Povreda tovarne životinje ili životinje koja je gonjena

2.1 Povreda tovarne životinje. D.9.2.27.23 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Et si mulum plus iusto oneraverit et aliquid membri ruperit, Aquiliae locum fore.*²¹

Smisao ovog kratkog teksta koji nalazimo u poglavlju Digesta *Ad legem Aquiliam* (9.2) je da će u slučaju da neko natovari mazgu više nego što je ispravno, i usled toga se životinja povredi, lice koje ju je pretovarilo odgovarati vlasniku mazge po tužbi iz Akvilijevog zakona. Naravno, ovde se radi o situaciji kada je neko koristio tuđu mazgu za nošenje tereta.

Odgovornost postoji ukoliko je mazga natovarena više nego što je ispravno (*plus iusto*). Dakle, odgovornost mazgara je i u ovom slučaju zasnovana na *imperitia*. Onaj koji vodi mazgu mora biti sposoban da proceni koliko sme da je bezbedno natovari.

Ulpijan to ne kaže izričito, ali se podrazumeva da je u ovom slučaju moguća i tužba iz kontrakta.²² U tom slučaju može se postaviti pitanje odnosa ove dve tužbe, jer lice koje vodi životinju ne mora biti isto ono koje je zaključilo kontrakt. Iz jednog teksta koji nalazimo u poglavlju Digesta *Locati conducti* (19.2) vidi se da je u takvom slučaju moguća i tužba iz kontrakta protiv lica koje je zaključilo kontrakt, i tužba iz Akvilijevog zakona protiv lica koje ju je pretovarilo u time izazvalo povredu:

D.19.2.30.2 ALFENUS libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum *Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. respondit vel lege Aquilia vel ex loca-*

¹⁹ Detaljnije o konkurenciji *actio de pauperie* i *actio legis Aquiliae* vidi u: Polojac: *op. cit.*, str. 183–193.

²⁰ Polojac: *op. cit.*, str. 189.

²¹ D.9.2.27.23 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *I ukoliko bi mazgu natovario više nego što je ispravno i slomio joj neki ud, biće mesta Akviliji.*

²² Robaye: *op. cit.*, str. 355–356.

*to recte eum agere, sed lege Aquilia tantum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi.*²³

Ako neko pretovari zakupljenu mazgu i ona se povреди, moguća je kako tužba iz zakupa, tako i tužba iz delikta, ali tužba iz zakupa u svakom slučaju postoji protiv zakupca, a tužba iz Akvilijeovog zakona protiv onog koji ju je vodio i neposredno prouzrokovao njenu povredu.²⁴

2.2 Povreda tovarne životinje i njenog goniča. D.9.2.27.34 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Si quis servum conductum ad mulum regendum commendaverit ei mulum ille ad pollicem suum eum alligaverit de loro et mulus eruperit sic, ut et pollicem avelleret servo et se praecipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum, sed si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum eius, id est muli, et servi cum eo qui turbavit habiturum legis Aquiliae actionem. mihi autem videtur et eo casu, quo ex locato actio est, competere etiam Aquiliae.*²⁵

U ovom tekstu Ulpijan prepričava jedan slučaj koji je rešio pravnik Mela. Činjenično stanje je sledeće. Rob je uzet u zakup da bi odveo mazgu. Povodac životinje koja mu je poverena rob je vezao za palac svoje ruke. Mazga se survala u provaliju i ujedno otrgla palac robu.

Po mišljenju Mele, zakupodavac može biti tužen kontraktom tužbom od strane zakupca zbog povrede mazge, ukoliko je iznajmljen neiskusni rob umesto iskusnog, i ukoliko se nesreća dogodila zbog njegovog neznanja. Međutim, ukoliko je do nesreće došlo zbog toga što je neko treće lice uplašilo mazgu, te se ona usled toga survala u provaliju, onda i vlasnik roba i vlasnik mazge mogu da tuže to treće li-

²³ D.19.2.30.2 ALFEN, iz treće knjige digesta skraćenih od strane Paula: *Neko ko je dao u najam mazge da bi bile natovarene tačno određenim teretom; budući da ih je zakupac većim teretom (od ugovorenog) povredio, pitao je uvezi tužbe. Odgovorio sam da je ispravno tužiti ga bilo (tužbom) iz Akvilijeovog zakona, bilo iz zakupa, ali po Akvilijeovom zakonu može biti tužen samo onaj, koji je gonio mazge, dok je (tužbom) iz zakupa ispravno tužiti i ako ih je neko drugi povredio.*

²⁴ Robaye: *op. cit.*, str. 354–355.

²⁵ D.9.2.27.34 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Ako neko robu uzetom u najam poveri da vodi mazgu, pa on tu mazgu veže povodcem za svoj palac, i mazga se trgne tako da i iščupa palac robu i sebe strmoglavi, Mela piše, ako je umesto iskusnog iznajmljen neiskusni, na osnovu najma treba tužiti gospodara zbog povrede ili osakaćenja mazge, ali ako je mazga bila uplašena udarcem ili zastrašivanjem, tada njen vlasnik, tj mazgin, kao i (vlasnik) roba, treba da imaju tužbu na osnovu Akvilijeovog zakona protiv onoga koji ju je uplašio. Meni se, međutim, čini da bi i u onom slučaju u kojem postoji tužba na osnovu najma trebala da postoji isto tako i Akvilijanska.*

ce tužbom iz Akvilijeovog zakona zbog povreda nanetih robu, odnosno mazgi. Činjenica da je rob neiskusn u gonjenju mazgi u tom slučaju nema značaja, jer do nesreće nije došlo zbog njegovog neznanja, već krivicom trećeg lica.²⁶

Ulpijan smatra da i u situaciji kada je moguća kontraktna tužba, tj. kada je do nesreće došlo usled nestručnosti roba, a ne krivice trećeg lica, vlasniku mazge treba dati i akvilijansku tužbu, svakako protiv gospodara roba, tj. zakupodavca.

Interpolacionistička kritika je smatrala da su delovi ovog paragrafa koji se odnose na tužbu iz kontrakta delo Justinijanovih kompilatora,²⁷ ali izgleda da za ovakvu skepsu nema mesta. Naime, potpuno je logično da se protiv zakupodavca daje kontraktna tužba, jer on nije ispunio svoju obavezu iz kontrakta. Za pretpostaviti je da je bilo ugovoreno da u najam bude dat gonič mazgi, a ne bilo kakav rob. A čovek koji smatra da će krupnu i snažnu životinju moći zadržati tako što će je vezati za jedan prst, ne samo da nije iskusan mazgar, već očigledno uopšte nije gonič mazgi po profesiji!²⁸

Takođe, nepominjanje *actio de pauperie* ne treba da čudi, jer je rob izgubio prst usled svojeg neznanja, ili krivice trećeg lica, a ne usled iznenadnog neuobičajenog ponašanja (*motus*), ili probudene divljine (*commota feritas*) životinje.

Glavnu nejasnoću u ovom tekstu predstavlja karakter akvilijanske tužbe. Naime, Mela kaže, a sa njime se slaže i Ulpijan, da, ukoliko je nesreća izazvana time što je neko treće lice uplašilo mazgu, i vlasnik roba i vlasnik mazge mogu da ga tuže akvilijanskom tužbom zbog povreda koje su pretrpeli rob, odnosno životinja. Iako to ni Ulpijan ni Mela ne kažu izričito, treba smatrati da se ovde u stvari radi o tužbi *in factum* odnosno *ad exemplum legis Aquiliae*,²⁹ jer delikvent nije naneo štetu neposredno svojim telom. U jednom drugom Ulpijanovom tekstu koji smo ranije analizirali (D.9.2.9.3), on citira pravnika Ofilija koji kaže da će se u slučaju kada neko uplaši konja i time izazove pad jahača dati tužba *in factum*. Nema razloga da sumnjamo da bi u slučaju kada uplaši mazgu i time izazove povredu bilo nje same, bilo njenog goniča, bilo drugačije.

Ulpijan smatra da i u slučaju kada postoji tužba iz kontrakta treba da postoji i akvilijanska tužba. Iako bi se i ovde na prvi pogled reklo da se radi o direktnoj tužbi iz Akvilijeovog zakona po osnovu *culpa in eli-*

²⁶ Ziliotto: *op. cit.*, str. 123.

²⁷ Thayer: *op. cit.*, str. 96–97.

²⁸ Robaye: *op. cit.*, str. 351–352., nap. 38.

²⁹ Thayer, *ibid.*

gendo, izgleda da je Ulpijan imao u vidu noksalnu tužbu.³⁰ Naime, ni po direktnoj tužbi, ni po tužbi *in factum*, zakupodavac ne može biti odgovoran, jer nije izazvao štetu niti neposredno svojim telom, niti posredno. On može biti tužen samo noksalno, po osnovu objektivne okolnosti da je vlasnik roba koji je izazvao štetu. Međutim, odgovornost će se u ovom slučaju procenjivati po istim kriterijumima kao da je gonič mazgi bio slobodan čovek. Ukoliko je do nesreće došlo zbog neznanja ili fizičke slabosti roba, njegov gospodar će biti odgovoran. Dakle, kriterijum za procenu kulpe isti je kao i u slučaju kada je gonič mazgi slobodan čovek (kao što smo videli u ranije citiranom tekstu D.9.2.8.1).

Na kraju, recimo i to da u slučaju kada bi vlasnik mazge mogao da tuži gospodara roba i deliktnom i kontraktom tužbom, ipak ne bi mogao da dobije dvostruko zadovoljenje, jer presuda po osnovu jedne od te dve tužbe isključuje drugu. To se može zaključiti po osnovu analogije sa nekim drugim tekstovima, u kojima se kaže da u slučaju konkurencije akvilijanske tužbe sa tužbom iz kontrakta, *ako je stvar presuđena jednom tužbom, po osnovu druge više ne treba postupati (si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum-D.9.2.27.11)*.

2.3 Povreda životinja koje su gonjene u krdu. D.9.2.53 NERATIUS libro primo membranarum *Boves alienos in angustum locum coegisti eoque effectum est, ut deicerentur: datur in te ad exemplum legis Aquiliae in factum actio.*³¹

Ukoliko je neko gonio tuđe volove po uzanom putu, i time izazvao da se survaju sa puta i povrede se ili uginu, protiv njega se daje tužba *ad exemplum legis Aquiliae*, tj. *actio in factum*. Direktna akvilijanske tužbe ovde nema, jer gonič stoke nije naneo štetu sopstvenim telom. Naime, za razliku, na primer, od goniča mazgi ili jahača na konju, gonič volova nema neposrednu fizičku kontrolu nad životinjom, i može samo da je usmerava povcima i udarcima.

Sa aspekta kulpe, ovaj tekst ne postavlja naročite teškoće. Gonič stoke je odgovoran zbog toga što je nepravilno i nestručno usmeravao stoku na nebezbedno mesto i time izazvao nesreću.

Recimo i to da je u ovom slučaju, pored deliktne, verovatno bila moguća i tužba iz kontrakta,³² jer je izvesno da je gonič stoke bio u kontraktom odnosu sa vlasnikom stoke.

³⁰ Thayer, *ibid*.

³¹ D.9.2.53 NERACIJE, iz prve knjige pergamenata: *Vodio si tuđe volove preko uzanog mesta i time izazvao da su se strmoglavili; protiv tebe se daje, umesto po Akvilijevom zakonu, tužba in factum.*

³² Robaye: *op. cit.*, str. 355–356.

3. Sudar plovila

3.1 Sudar broda i čamca. D.9.2.29.2 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Si navis tua inpacta in meam scapham damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi competeret. et ait Proculus, si in potestate natarum fuit, ne id accideret, et culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum, quia parvi refert navem immittendo aut serraculum ad navem ducendo an tua manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te damno adficior: sed si fune rupto aut cum a nullo regetur navis incurrisset, cum domino agendum non esse.*³³

U ovom tekstu, Ulpijan postavlja pitanje, koju tužbu može da koristi vlasnik čamca koji je oštećen usled toga što je na njega naleteo brod? Prokul je u takvoj situaciji odgovorio da, ukoliko je bilo u moći mornara da se to ne dogodi, a dogodilo se njihovom krivicom, mornari mogu biti tuženi tužbom iz Akvilijeveg zakona.

Da li se ovde radi o direktnoj akvilijanskoj tužbi, ili tužbi *in factum*? Izgleda da je reč o *actio legis Aquiliae directa*, a ne *in factum*, jer se, prema Prokulu, ovde radi o šteti koja je naneta neposredno. Ukoliko je neko imao fizičku kontrolu nad brodom, šteta koju je naneo brod udarivši u neki objekat smatra se da je naneta samim telom onog ko je njime upravljao, *jer malo ima značaja da li si naneo štetu navodeći brod, ili upravljajući kormilom broda, ili sopstvenom rukom, jer u svim ovim slučajevima štetu dovodim u vezu s tobom (quia parvi refert navem immittendo aut serraculum ad navem ducendo an tua manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te damno adficior- D.9.2.29.2)*. Ukoliko neko ošteti tuđu stvar brodom koji je držao za kormilo, smatra se kao da je naneo štetu svojom rukom, jer se bilo koji predmet koji čovek fizički drži ili nad kojim ima potpunu kontrolu, bila to palica, ili brod, ili životinja na povodcu, smatra za produžetak njegovog tela. Dakle, nema sumnje da je šteta nastala usled sudara sa brodom naneta *telom (corpore)* onih koji su upravljali brodom.

Međutim, ukoliko je šteta nastala usled sudara sa brodom koji je otplovio usled pucanja sidrenog ili priveznog konopca (*fune rupto*), ili usled sudara sa brodom kojim niko nije upravljao (*a nullo regetur*-misli se verovatno na brod koji je napušten bez ičije krivice³⁴), vlasnik broda

³³ D.9.2.29.2 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Ako mi je tvoj brod načinio štetu udarivši u moj čamac, postavlja se pitanje koja mi je tužba pripadala? I Prokul kaže, ako je bilo u moći mornara da se to ne dogodi, i ako se desilo zbog njihovog nemara, mornare treba tužiti na osnovu Akvilijeveg zakona; jer malo ima značaja da li si naneo štetu navodeći brod, ili upravljajući kormilom broda, ili sopstvenom rukom, jer u svim ovim slučajevima štetu dovodim u vezu s tobom; ali ako se sudario usled pucanja konopca, ili sa brodom kojim niko nije upravljao, vlasnik ne može biti tužen.*

³⁴ Thayer: *op. cit.*, str. 98.

ne može biti tužen. Jasno je da vlasnik broda ne može biti tužen zbog toga što je njegov brod, bez njegove krivice, načinio štetu. Naime, radi se o neživom predmetu, te noksalna odgovornost ne dolazi u obzir. Ni u slučaju kada je do sudara došlo krivicom mornara ne spominje se mogućnost eventualne akvilijanske odgovornosti vlasnika broda, već samo odgovornost mornara. Naravno, podrazumeva se da, ukoliko se radi o robovima, umesto njih noksalno odgovara njihov gospodar.

3.2 Zaplitanje broda u mreže ili konope drugog broda.
D.9.2.29.3 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Item Labeo scribit, si, cum vi ventorum navis impulsus esset in funes anchorarum alterius et nautae funes praecidissent, si nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum, in quae navis piscatorum inciderat, aestimarunt. plane si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem, cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et in venatoribus et in aucupibus probandum.*³⁵

U ovom važnom i poznatom tekstu Ulpijan navodi tri slučaja, verovatno hipotetička.

U prvom, Labeo kaže da, ukoliko se pod naletom vetra brod zapetlja u sidrene konope drugog broda, i mornari, budući da ni na jedan drugi način nisu mogli osloboditi svoj brod, preseku konope, vlasnik broda čiji su sidreni konopi isečeni ne može dobiti odštetu ni jednom tužbom.

U drugom slučaju, brod se pod sličnim okolnostima, bez krivice mornara, zapetljao u ribarske mreže. Labeo i Prokul smatraju da i ovom slučaju, ukoliko ih mornari iseku, ne mogu biti tuženi.

Za treći pretpostavljeni slučaj nije jasno da li predstavlja nastavak Ulpijanovog citata od Labea i Prokula, ili mišljenje samog Ulpijana (ova druga mogućnost deluje verovatnije). Ukoliko se brod zapetljao u mreže krivicom mornara, oni mogu biti tuženi tužbom iz Akvilijeovog zakona, ali samo za štetu nanetu na mrežama, a ne i za gubitak ribe koja zbog toga nije uhvaćena, jer je nemoguće napraviti procenu štete u pogledu ribe.

³⁵ D.9.2.29.3 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Zatim, Labeo piše, ukoliko je brod snagom vetra bio nanet u sidrene konope drugog (broda), i mornari preseku konope, ako (brod) nije mogao biti oslobođen ni na jedan drugi način osim rasecanjem konopa, ne treba dati tužbu. Isto smatraju Labeo i Prokul i u pogledu ribarskih mreža u koje se zapetljao ribarski brod. Naravno, ukoliko se to dogodilo nemarkom mornara, treba tužiti na osnovu Akvilijeovog zakona. Ali, kada se tuži zbog protivpravne štete, treba praviti procenu u pogledu mreža, a ne ribe koja zbog toga nije uhvaćena, budući da nije bilo izvesno da li bi bila uhvaćena. Isto treba reći i u pogledu lovaca i lovaca na ptice.*

Ovaj pasus uglavnom je poznat zbog pitanja: zašto riba u mrežama ne ulazi u procenu štete? Rešenje ovog pitanja od značaja je za postavljanje granice izgubljene dobiti koja se može naplatiti po *actio damni iniuriae*. Ovaj problem prevazilazi okvire ovog rada, jer se uklapa u širu problematiku akvilijanske odgovornosti uopšte. Zato se njime nećemo baviti.³⁶

Ukoliko se brod zapetljao u konope ili mreže drugog broda krivicom mornara, oni odgovaraju po osnovu akvilijanske tužbe. Međutim, situacija je nešto složenija u prva dva navedena slučaja, ukoliko se to dogodilo bez krivice mornara, npr. usled oluje. Da je brod jednostavno pokidao konope ili mreže u koje se zapleo pod naletom vetra, tu ne bi bilo nejasnoća; mornari nisu odgovorni, jer se to dogodilo usled više sile, kojoj se nisu mogli suprotstaviti čak ni uz najveću veštinu i marljivost. Međutim, ovde bi se na prvi pogled reklo da šteta nije nastala neposredno pod dejstvom više sile. Mornari su isekli mreže, odnosno konope da bi oslobodili svoj brod koji se u njih zapleo pod dejstvom više sile. Labeo i Prokul kažu, a izgleda da njihovo mišljenje deli i Ulpijan, da oni ne mogu odgovarati ni po jednoj tužbi. Zbog čega? Da li se radi o onome što mi danas nazivamo postupanjem u stanju nužde, tj. o oštećenju dobra nekog trećeg lica da bi se izbegla šteta po sopstveno dobro veće vrednosti?

Izgleda da u slučaju sečenja konopa ili mreža u D.9.2.29.3 rimski pravnici nisu smatrali da je šteta u stanju nužde. Naime, Labeo kaže da mornari nisu bili odgovorni ukoliko su isekli konope jer se *nisu mogli osloboditi ni na jedan drugi način osim presecanjem konopa (nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit)*. Dakle, konopi (odnosno mreže) su postali neupotrebljivi od momenta kada se brod u njih upetljao, a ne od momenta kada su isečeni. I da su mornari napustili brod i jednostavno ga ostavili upetljanog u kablove ili mreže, oni bi isto tako ostali neupotrebljivi, a isto bi se dogodilo i da je brod potonuo. Dakle, time što su svoj brod oslobodili presecanjem konopa, oni ništa nisu pogoršali. Šteta je naneta neposredno višom silom, vetrom usled koga se brod upetljao, a ne radnjom mornara.³⁷

³⁶ Vidi o tome npr.: A. Rodger: *Labeo, Proculus, and the Ones tha Got Away*; The Law Quarterly Review 88/1972., str. 402–413. O problemu kazualiteta u ovom slučaju vidi i: K. Visky: *Die Frage der Kasualität aufgrung des D.9.2 (ad legem Aquiliam)*; Revue internationale des droits de l'antiquité 3/XXVI, Bruxelles 1979., str. 482–483.

³⁷ Ipak, treba napomenuti da mnogi romanisti smatraju da su rimski pravnici postupak mornara u ovom slučaju opravdavali krajnjom nuždom. Vidi npr.: A. Wacke: *Notwehr und Notstand bei der aquilischen Haftung*; Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 106/1989., str. 494–498.; Robaye: *op. cit.*, str. 376–377.

3.3 Sudar brodova. D.9.2.29.4 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Si navis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem aut in ducatorem actionem competere damni iniuriae Alfenus ait: sed si tanta vis navi facta sit, quae temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliae sufficere.*³⁸

I u ovom tekstu nalazimo nekoliko hipotetičkih slučajeva.

Ulpijan najpre citira Alfena, koji navodi situaciju kada jedan brod udari u drugi *koji dolazi iz suprotnog smera (contra se venientem)*. Alfen kaže da se u takvoj situaciji daje tužba zbog protivpravne štete (*actionem competere damni iniuriae*) protiv *gubernator-a* ili *ducator-a* broda.

Ostatak teksta je Ulpijanov komentar na Alfenovo mišljenje. Izvesna konfuznost Ulpijanove antiteze navodi na pomisao da je ovaj poslednji deo paragrafa možda skraćen od strane Justinijanovih kompilatora, ali smisao izvornog teksta pri tome najverovatnije nije izmenjen.³⁹ Ulpijan navodi drugi hipotetički slučaj, u kome se dogodila ista vrsta nezgode, ali usled naleta vetra, zbog kojeg se brod nije mogao zaustaviti. Ulpijan kaže da se u tom slučaju protiv vlasnika broda ne može podići nikakva tužba. U stvari, Ulpijan ovde želi da podvuče da vlasnik ne žive stvari ne može da odgovara za štetu koja je tom stvari naneta bez njegove krivice, za razliku od štete koju nanesu robovi ili životinje. Podrazumeva se da ne postoji ni akvilijanska tužba protiv mornara, jer se to nije dogodilo njihovim nemarom, već višom silom. U ovakvom slučaju, dakle, niko ne odgovara, i vlasnik oštećenog broda neće moći dobiti odštetu. Na kraju, Ulpijan se vraća na raniju situaciju koju pominje Alfen, kada je do nesreće došlo nemarom mornara. On kaže da je u toj situaciji dovoljna akvilijanska tužba, naravno, protiv mornara, misleći da nikakva dodatna tužba nije moguća protiv onih koji su upravljali brodom, kao ni tužba protiv vlasnika broda.

Ovaj tekst, ipak, ostavlja neke nedoumice. Kao prvo, Alfen spominje odgovornost u slučaju kada jedan brod naleti na drugi *koji dolazi iz suprotnog smera (contra se venientem)* i ošteti ga. Ovaj deo rečenice ukazuje da se ovde misli na situaciju kada se brodovi susretnu na nekom uskom mestu, npr. reci, ili kanalu, ili ulazu u luku, a ne na otvorenom moru. Može se postaviti pitanje, da li će uvek u situaciji kada jedan brod

³⁸ D.9.2.29.4 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Ako je jedan brod smrvio drugi koji je dolazio iz suprotnog smera, Alfen kaže da treba da postoji tužba zbog protivpravne štete ili protiv lica koje navodi brod, ili protiv kormilara; ali ako je zalet broda bio takav da se nije mogao obuzdati, protiv vlasnika ne treba dati nikakvu tužbu; a ako je, međutim, to učinjeno nemarom mornara, mislim da je dovoljna Akvilijanska (tužba).*

³⁹ Thayer: *op. cit.*, str. 99.

naleti na drugi koji mu dolazi nasuprot odgovarati mornari onog broda koji je manje oštećen? Ovakvo rešenje bilo bi apsurdno. Po svemu sudeći, postojala su neka pravila po kojima se utvrđivalo na čijoj je strani odgovornost za sudar, odnosno koja strana je postupala nemarno. Naravno, u starom Rimu nije postojalo ništa slično savremenim saobraćajnim propisima, ali su verovatno postojala neka opšteprihvaćena pravila plovidbe, npr. da brod ne treba da ulazi u luku ako je istovremeno drugi brod započeo manevrisanje da bi isplovio, da brod koji je bliži proširenju u kanalu treba da se skloni u stranu i omogući bezbedno mimoilaženje, da brod koji se kreće rekom ne treba naglo da prelazi na stranu kojom se iz suprotnog smera kreće drugi brod, itd. Možemo zamisliti i druga moguća pravila, ali jedna stvar je sigurna: nije se radilo o saobraćajnim pravnim propisima, već o običajima, pravilima struke. Zato je utvrđivanje kulpe u ovakvim situacijama bilo faktičko, a ne pravno pitanje. Utvrđivalo se ko je postupao nemarno, a ne ko je prekršio pravne propise.

Mogli bi smo postaviti još jedno pitanje u vezi sa ovim tekstom: ko su lica koja odgovaraju po akvilijanskoj tužbi? Ulpijan uopšteno govori o odgovornosti *mornara (nautarum)*. Alfen je precizniji: on kaže da će tužba biti data ili protiv *gubernator-a* ili protiv *ducator-a* broda (*aut in gubernatore aut in ducatore*), dakle samo protiv jednog od njih dvojice, u zavisnosti od toga čija je odgovornost za sudar. Izrazom *ducator* označava se kormilar, krmanoš, lice koje upravlja brodom pomoću velikog vesla na zadnjem delu broda, koje su Rimljani koristili umesto kormila. Ali, ko je lice označeno kao *gubernator*? Na prvi pogled bi se moglo pomisliti da se radi o zapovedniku broda, ali izgleda da stvari ne stoje tako. Termin *gubernator* doslovno znači *onaj koji upravlja*, pa smo ga gore tako i preveli, kao lice koje navodi brod. Ovaj izraz u ovom kontekstu može da znači *kapetan, zapovednik broda*, ali isto tako može da znači i *peljar*, odnosno *pilot*, lice koje stoji na pramcu navodi i brod, pomažući kormilaru da izbegne sprudove i druge brodove.⁴⁰

Pitanje je od značaja za rešenje problema odgovornosti zapovednika broda za štetu koju brod nanese. Da li zapovednik broda odgovara po osnovu *culpa in eligendo* za štetu koju mornari nanesu? Odgovor nudi jedan drugi Ulpijanov tekst:

D.4.9.7pr ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Debet exercitor omnium nautarum suorum, sive liberi sint sive servi, factum praestare: nec immerito factum eorum praestat, cum ipse eos suo periculo adhi-*

⁴⁰ Vidi npr. A. Guarino: “*Magister*” e “*gubernator navis*”; LABEO 11/1, Napoli 1965., str. 40–41.

*buerit. sed non alias praestat, quam si in ipsa nave damnum datum sit: ceterum si extra navem licet a nautis, non praestabit. item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni, non convenitur.*⁴¹

Kapetan broda (*exercitor navis*) odgovara za dela svojih mornara, bilo da su slobodni, bilo da su robovi, po osnovu *culpa in eligendo*, jer ih je on sam angažovao. Ali, to se odnosi samo na štetu nanetu na samom brodu. Za svu štetu nanetu *extra navem* kapetan broda nije odgovoran. Takođe, kapetan može isključiti sopstvenu odgovornost čak i za štetu nanetu na brodu, ukoliko kada angažuje posadu predoči mornarima da neće naknađivati štetu koju oni nanesu, i ukoliko se oni sa time saglase.

Ovo isključuje mogućnost da se reč *gubernator* u tekstu D.9.2.29.4 odnosi na zapovednika broda. Ostaje mogućnost da je u pitanju pilot, lice koje navodi brod sa pramca, pomažući kormilaru. Dakle, za sudar brodova po akvilijanskoj tužbi može odgovarati ili kormilar ili pilot, ili neko drugo lice koje učestvuje u upravljanju brodom, u zavisnosti od toga čijim nemarom je nesreća izazvana. Ostaje nejasno, kako je moguće da lice koje navodi brod ne držeći kormilo odgovara po osnovu akvilijanske tužbe, kao da je štetu naneo svojim telom? Moguće je da se u ovom slučaju umesto direktne akvilijanske davala tužba *in factum*, odnosno *ad exemplum legis Aquiliae*.

Zaključak

Komentari klasičnih pravnika sadrže veliki broj primera primene tužbe zbog protivpravne štete, odnosno tužbe iz Akvilijeveg zakona (*actio damni iniuriae; actio legis Aquiliae*) u slučaju uništenja ili oštećenja tuđe stvari u saobraćajnoj nesreći. Do toga može doći usled sudara u kojima učestvuju zaprege ili konjanici, ili pada konjanika. Specifičnu situaciju predstavlja povreda tovarne životinje ili životinje koja je gonjena. Ona može biti povređena usled pretovaranja, ili usled sletanja sa puta. Za razliku od „drumskih“ nesreća u kojima po pravilu nastaju

⁴¹ D.4.9.7pr ULPPIAN, iz osamnaeste knjige o ediktu *Kapetan treba da odgovara za dela svih svojih mornara, bilo da su slobodni, bilo da su robovi. I on ne odgovara za njihova dela bez razloga, jer su ih je on primio na sopstveni rizik. Ali on neće odgovarati izuzev ako je šteta naneta na samom brodu. A ako (je naneta) van broda, makar i od samih mornara, (kapetan) nije odgovoran. Isto tako, ako ih upozori da svako od posade odgovara za sopstvena dela, i da on ne nadoknađuje štetu za njih, i posada se složi sa upozorenjem, (kapetan) nije odgovoran.*

smrt ili povrede ljudi ili životinja, u sudarima brodova po pravilu nastaje oštećenje plovila.

Za „drumske“ nesreće najčešće po tužbi iz Akvilijevo zakona odgovara vozač zaprežnih kola, konjanik, gonič tovarne životinje ili gonič stoke. Lice koje ima neposrednu fizičku kontrolu nad životinjom, odnosno koje drži uzde ili povodac, odgovara za svaku štetu koja nastane, kako za onu koju životinja nanese drugima, tako i za povrede same životinje (u kom slučaju ga vlasnik životinje može tužiti i tužbom iz kontrakta). Okolnost da je neko držao životinju isključuje primenu *actio de pauperie*. Lice koje ima fizičku kontrolu nad životinjom odgovara i kada nije uspeo da zadrži iznenadni trzaj životinje (*motus*) zbog neznanja ili slabosti. Postoji pravna pretpostavka da je kulpa na njegovoj strani. Ova pretpostavka je oboriva u situacijama kada je do nesreće došlo usled više sile, slučaja prouzrokovanog uslovima na putu, ili krivice oštećenog ili nekog trećeg lica. Protiv lica koje je imalo fizičku kontrolu nad životinjom ili vozilom uvek se daje direktna akvilijanska tužba, jer se životinja ili vozilo koje je fizički kontrolisao smatraju produžetkom njegovog tela, i zato se smatra da je šteta naneta *corpore*. Okolnost da je šteta naneta eventualno usled toga što je izgubio kontrolu nad saobraćajnim sredstvom nema značaja. I u takvom slučaju smatra se da je štetu vozač naneo telom, usled toga što je pustio ono što je držao. Moguće je da je jedino u situaciji kada je štetu prouzrokovalo drugo vozilo gurnuto od prvog vozač prvog vozila odgovarao po osnovu tužbe *in factum*.

Situacija je drugačija kada neko nije imao fizičku kontrolu nad životinjom ili životinjama (obično krdom stoke) koje je gonio. U tom slučaju, za povrede gonjene životinje odgovara se tužbom *in factum*, odnosno *ad exemplum legis Aquiliae*, a postoji mogućnost da gonič odgovara i po osnovu tužbe iz kontrakta. Međutim, za štetu koju je životinja nanela drugim licima usled nepredviđenog ponašanja izazvanog instinktom (*motus*) odgovara vlasnik životinje, po osnovu *actio de pauperie*.

U slučaju sudara brodova, klasični pravnici isključuju svaku mogućnost odgovornosti vlasnika broda. Takođe, za štetu koju brod usled sudara nanese drugim brodovima po akvilijanskoj tužbi ne može biti odgovoran ni zapovednik broda po osnovu *culpa in eligendo*. Ne postoji ni solidarna odgovornost svih lica na brodu. Odgovaraju samo oni koji neposredno upravljaju brodom (*nautae*), a ne i druga lica, npr. putnici ili članovi posade koji ne upravljaju brodom. Tačnije, odgovaraju samo lica koja su neposredno kriva za nesreću, najčešće kormilar ili pilot broda. Tužba se po pravilu daje kao direktna, jer se smatra da je onaj koji je imao kontrolu nad brodom naneo štetu *corpore*. Ipak, moguće je da se protiv

onog koji daje instrukcije kormilaru, ukoliko je šteta naneta njegovom krivicom, daje tužba *in factum*, a ne *actio directa*. Odgovornost mornara zasnovana je na *imperitia*, i odgovornosti ih može osloboditi samo slučaj ili viša sila. Doduše, ovo poslednje se shvata dosta široko, te se pod nju podvodi i iznenadni nalet vetra.

Napomenimo na kraju i to da se podrazumeva da se u svim onim situacijama u kojima je štetu prouzrokovao rob daje noksalna tužba protiv njegovog gospodara.

*Samir Aličić, LL.M., Assistant
Novi Sad School of Law*

Some Cases Of Aquilian Liability For Damage In Traffic Accidents In Classical Roman Law

Abstract

This paper presents analysis of classical Roman legal references in relation to aquilian liability for damage in traffic accidents. The analysis is aimed at answering the following questions. Firstly, which persons, under what circumstances and in which cases respond to a *actio damni iniuriae* for damage to other individual's property in a traffic accident? Secondly, how to solve the question of competition between *actio legis Aquiliae* and other suits arising from contracts and torts in case of damage resulting from a traffic accident. In order to find the answers to this question, the author analyses legal cases from the point of view of conditions taken into consideration for determining liability for damage in Aquilian Law (causation, fault and unlawfulness).

The first part of the paper studies cases of aquilian liability for damage resulting from traffic accidents involving wagons or riders.

The second part of the paper analyses cases of injured load-bearing animals and cattle.

The third part deals with cases of damage resulting from ship collisions.

At the end the paper presents conclusion which summarizes the results of the research.

Key words: damages, reparation, Aquilian law, *damnum iniuria datum*, traffic, Roman law.